

HARC A SZAVAKÉRT – KÖZÉRTHETŐSÉG A JOGBAN*

FIGHTING OVER WORDS – PLAIN LANGUAGE IN LAW

VINNAI EDINA¹

Absztrakt: A tanulmány röviden ismerteti a Miskolci Egyetemen az elmúlt közel húsz évben a jog és nyelv területén folytatott két kutatás jelentőségét és néhány eredményét, melynek keretében (részben számítógépes) nyelvészek és jogászok együttműködésének eredményeként létrejött a többféle írott jogi szöveget, valamint rendőrségi kihallgatásokon és bírósági tárgyalásokon készült beszélt nyelvi hanganyagot, és azok átiratait tartalmazó Miskolc Jogi Korpusz. A tanulmány olyan tényezőket vesz számba, amelyek tipikusan a jogi nyelv mint szaknyelv közérthetősége ellen hatnak, de beszámol azokról a közelmúltbeli pozitív fejleményekről is hazánkban, melyek igyekeznek ezen javítani.

Kulcsszavak: szaknyelv/jogi nyelv, közérthetőség, tisztességes eljárás, Miskolc Jogi Korpusz

Abstract: The paper presents the importance and some results of two empirical studies carried out at the University of Miskolc in the past twenty years in the field of law and language, in the cooperation of (partly computational) linguists and lawyers. As a result, the Miskolc Legal Corpus was set up, composed of different types of written legal texts, recordings of oral communication at police interrogations and court hearings, and their transcriptions. The paper examines features that typically hinder the understanding of legal language but also reviews some recent positive tendencies.

Keywords: legal language, plain language, fair trial, Miskolc Legal Corpus

BEVEZETÉS

A tanulmány röviden ismerteti a Miskolci Egyetemen az elmúlt közel húsz évben a jog és nyelv területén folytatott két kutatás jelentőségét és néhány eredményét: az első (FKFP) kutatás 2000–2003, míg a második (OTKA) kutatás 2014–2018 között zajlott. A két vizsgálat azért említésre méltó mind hazai, mind nemzetközi viszony-

* A tanulmány az Országos Tudományos Kutatási Alapprogramok (OTKA K-112172) támogatásával valósult meg, és a 2018. január 22-i *Emberközpontú nyelvészet – nyelvhasználat, társadalom, közérthetőség* című Miskolci MANYE konferencián elhangzott plenáris előadás írott változata.

¹ DR. VINNAI Edina
PhD, egyetemi docens
Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar
Jogtörténeti és Jogelméleti Intézet
Jogelméleti és Jogszociológiai Tanszék
3515 Miskolc, Egyetemváros
edinavinnai@gmail.com

latban, mert azokban egyrészt nyelvészek és jogászok közösen tevékenykedtek, másrészt hangfelvételek készítésére is sor került rendőrségi kihallgatásokon és bírósági tárgyalásokon, így összesen mintegy 60 órányi hangfelvétel és részben azok transzkripciói is a kutatók rendelkezésére állnak. A kutatások eredményeként létrejött a Miskolc Jogi Korpusz, amely különféle típusú írott jogi szövegeket, valamint az említett hangfelvételeket és azok átiratait tartalmazza.

A tanulmány sorra veszi azokat a tényezőket, amelyek tipikusan a jogi nyelv mint szaknyelv közérthetősége ellen hatnak. Először arra a különbségre utalunk, hogy míg a hétköznapi nyelv beszélt formája elsődleges az írott formához képest, addig a jogi nyelv esetében ez épp fordítva van: a tételes jogi szabályok (törvények, rendeletek) megfogalmazása, szóhasználata alapvetően befolyásolja a jogi szövegek megformálását beszélt nyelvi környezetben. A jogi nyelv említett jellemzője a minőségi (közérthető) jogalkotás fontosságára hívja fel a figyelmet, és arra a szempontra, hogy nagyobb arányban lenne szükség nyelvészek bevonására a kodifikációs munkába. A jogalkotás mellett természetesen a jogalkalmazás területén is sok a tennivaló, de itt történtek előrelépések a közelmúltban. A széles értelemben vett közigazgatási, hatósági tevékenység területén (beleértve például a bankokat, biztosítókat is) hazánkban is kezd gyökeret verni az angolszász országokból ismert Plain Language mozgalom, ami nem pusztán kritizál, hanem a különféle határozatok, nyomtatványok, tájékoztatók stb. közérthető megfogalmazására javaslatokat, megoldásokat is ad. A bírósági ítéletek közérthetőségében pedig attól várhatunk a közeljövőben pozitív változásokat, hogy a Kúria 2017-ben a *Közérthetőség és szakszerűség a bírósági jogalkalmazásban* című program keretében kötelező bírósági képzést szervezett az ország valamennyi bíróságán, melynek célja a két korábbi joggyakorlat-elemző csoport által összeállított ún. Stíluskönyvek ajánlásainak megismertetése volt a bírákkal. Mindennek azért is van jelentősége, mert a tisztességes bírósági eljárások feltételei között helye van a közérthetőség követelményének is.

1. „JOG ÉS NYELV” – KUTATÁSOK HAZÁNKBAN

Az angolszász szakirodalomban az 1970-es években újtára indult „law and language” mozgalom, valamint az európai országokban is több évtizede tartó szerteágazó kutatások hazánkban a 2000-es évek elején jelentek meg. Az empirikus adatgyűjtést is alkalmazó kutatások a Miskolci Egyetemhez kötődnek: 2000–2003 között a *Nyelvhasználat a jogi eljárásban. Nyelvi átfordítás és ténykonstitúció a jogi tényállás megállapításának folyamatában* című (0653/2000. FKFP) kutatás keretében rendőrségi kihallgatásokon és bírósági tárgyalásokon mintegy 18,5 órányi hanganyagot rögzítettek, míg a 2014–2018 között folytatott *A tisztességes eljárás nyelvi aspektusai. A jogi nyelv hatása a joghoz való hozzáférés érvényesülésére* című (OTKA K-112172) kutatás eredményeként további közel 40 órányi hanganyag készült (ezúttal csak) bírósági tárgyalásokon. Részben e két kutatás hanganyagaiból és azok átirataiból, részben pedig különféle típusú írott jogi szövegekből létrejött a Miskolc Jogi Korpusz is (lásd részletesen a következő fejezetben). A kutatások eddigi eredményei két kötetben kerültek publikálásra (SZABÓ 2010, SZABÓ 2015), melyek egy része

elérhető az OTKA-kutatócsoport honlapján (<https://sites.google.com/site/otkamiskolc2015/>). Az OTKA-kutatás zárókonferenciájára 2018. május 25-én került sor, az előadásokból készült tanulmánykötet pedig 2018 nyarának végén jelenik meg (SZABÓ–VINNAI 2018). Ugyancsak az OTKA-kutatás keretében indult útjára 2017-ben a *Magyar Jogi Nyelv* folyóirat (elektronikusan elérhető: www.joginyelv.hu), ami a jogi nyelv iránt érdeklődők számára biztosít publikálási lehetőséget.

2. A MISKOLC JOGI KORPUSZ

A Miskolc Jogi Korpuszra kereszttelt adatbázis összeállításakor az volt a kutatók célja, hogy a magyar jogi nyelv minél nagyobb szegmensét fedjék le a kiválasztott szövegek, és végül összesen 2,4 millió szövegszót és 150 000 mondatot tartalmaz. (A Korpusz legfontosabb nyelvi jellemzőiről részletesebben lásd: VINCZE 2018.). Abból a feltevésből (és tapasztalatból) kiindulva, hogy a különféle típusú jogi szövegek más nyelvi jellemzőkkel rendelkeznek, és így megértésük között is lehetnek különbségek, a Korpuszt az alábbi részkorpuszokra osztottuk:

1. **Kódexjog:** öt magyar törvény teljes szövege (1952. évi III. törvény a polgári perrendtartásról; 1998. évi XIX. törvény a büntetőeljárásról; 2004. évi CXL. törvény a közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól; 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről; 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről).
2. **Egyéb jogszabályok:** további törvényekből és jogszabályokból véletlenszerűen kiválasztott dokumentumok szövegei.
3. **Ítéletek:** a birosag.hu honlapon anonimizált formában nyilvánosságra hozott bírósági ítéletekből véletlenszerűen kiválasztott dokumentumok szövegei.
4. **Magyarázó jellegű szövegek:** ebbe a részkorpuszba kétféle szövegtípus került: jogszabályok (miniszteri) indoklásai és jogi egyetemeken használt tankönyvek szövegei.
5. **Jogi fórumok:** az interneten számos jogi témájú fórum található, melyek felületet biztosítanak a laikusok által megfogalmazott jogi természetű kérdések megválaszolására. E fórumokról automatikusan gyűjtöttünk kérdéseket és hozzászólásokat különböző témákból, majd ezekből is véletlenszerűen válogattunk szövegeket a korpuszba.
6. **Átiratok:** a kutatás nyelvész és jogász résztvevői rendőrségi kihallgatásokon és bírósági tárgyalásokon (a megfelelő engedélyek birtokában és a jelenlévők beleegyezésével) hangfelvételeket készítettek, majd ezekről szöveges átiratok (transzkripciók) készültek. Ezek az átiratok képezik a korpusz beszélt nyelvi alkorpuszát.

Az OTKA-kutatás zárókötetében (SZABÓ–VINNAI 2018) a nyelvészeti elemzések ezeket az alkorpuszokat külön kezelik, és egyrészt egymással, másrészt a köznyelvi szövegeket tartalmazó Szeged Korpuszsal vetik össze. Az elemzések a következő

szempontokra fókuszálnak: az állítmányi szerkezetek (DOBOS 2018), az alanyi szerkezetek (BALOGH 2018), a mellérendelés (KURTÁN 2018a), az alárendelés (SAJGÁL 2018) és a központosítás (KURTÁN 2018b) jelenségeire.

A jelen tanulmány későbbi részében szó lesz a bírósági tárgyalásokon zajló interakciók közérthetőségéről, ezért röviden bemutatjuk a beszélt nyelvi alkorpusz létrejöttét. Ez az alkorpusz két részből tevődik össze. Egyrészt tartalmazza a 2000 és 2003 között folytatott FKFP-kutatás során rögzített hanganyagot, másrészt az OTKA-kutatás keretében 2016 októbere és 2017 júliusa között készült hangfelvételekből áll. Ezúttal rendőrségi kihallgatásokon nem volt lehetőségünk felvételeket készíteni, de az Országos Bírósági Hivatal (2016.OBH.XXXVIII.E.5.), valamint a Miskolci Törvényszék elnökének engedélye (2016.El.IV.D.1/8-III.) alapján közel 40 órányi polgári és büntető tárgyalást rögzítettünk, továbbá az eljárások professzionális (bíró, ügyész, ügyvéd, ügyvédjelölt) és laikus résztvevőivel mélyinterjúkat is készítettünk. Az engedélyek birtokában végül öt (három büntető és két polgári szakos) bíró vállalta a kutatásban való részvételt, és összesen 30 (18 büntető és 12 polgári) ügy tárgyalásán készültek hangfelvételek. A kutatás lezárásának idejére a teljes beszélt nyelvi alkorpusz átírt, szöveges formában is rendelkezésre áll (néhány rosszabb minőségű felvételt leszámítva) (VINNAI 2018).

3. ÚTON A KÖZÉRTHETŐSÉG FELÉ

A következőkben egyrészt rávilágítunk néhány olyan jellemzőre, amelyek a jogi nyelvet tipikusan nehezen érthetővé teszik a laikusok számára, majd megvizsgáljuk, milyen lépések történtek hazánkban eddig, és milyen további lépésekre van még szükség annak érdekében, hogy a laikusok ne egy számukra elzárt, vagy legalábbis nehezen megközelíthető területként tekintsenek a jogra.

3.1. Közérthetőség vs. szakszerűség

Amikor a jogi nyelv mint szaknyelv közérthetőségéről szólunk, nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy az alapvetően egy szakma, hivatás céljait szolgálja, ahol – más szaknyelvekhez hasonlóan – nagyon fontos követelmény a szakszerűség. Ezért a közérthetőség szorgalmazása nem vezethet olyan fokú egyszerűsítéshez, ami ezt a szakszerűséget veszélyeztetné. Arra kell inkább a figyelmet és az erőfeszítéseket irányítani, hogy azonosítsuk azokat a területeket, amelyekkel a laikusok tipikusan találkozhatnak, és itt kell megtalálni azokat a szempontokat, eszközöket, melyek javíthatják az írott vagy szóban elhangzó jogi szövegek megértését. Nem könnyű feladat azonban erre vállalkozni, mert hagyományosan a nyelvészek és a jogászok joghoz való attitűdje sem ebbe az irányba mutatott, de az utóbbi évtizedekben jelentős változások történtek ezen a téren.

A múlt század hatvanas éveitől kezdődően – hasonlóan az angol és német nyelvű kutatásokhoz – hazánkban is főleg az írott jogi nyelv mint szaknyelv, tehát a jogszabályok és egyéb írott jogi dokumentumok közérthetőségével kapcsolatos aggályokat foglalmazták meg a nyelvészek egyfajta „nyelvtisztítói hevülettől” vezérelve. A jogászok pedig nem mutattak számottevő érdeklődést a nyelvészet iránt, a jogi nyelvet

pusztán eszköznek tekintették jogi céljaik elérése érdekében, és fel sem merült bennük, hogy a nyelv nem csupán egy semleges közvetítő eszköz, hanem hatással lehet a jogi ügyek intézésére is.

Az első részletes és a korábbi szakirodalmat is feldolgozó írás 1981-ben jelent meg Karcsay Sándor tollából (KARCSAY 1981), aki túllép az addig jellemző „nyelvtisztítói hevületen”, és tárgyilagosan számol be a jogi nyelv mint szaknyelv legfontosabb sajátosságairól, ezzel mintegy védelmébe véve a jogi nyelvet az azt ért támadásokkal szemben. „A szaknyelv minden objektív alapú, valamiféle reális társadalmi valósághoz, ismeretághoz, mesterséghez, foglalkozáshoz vagy tudományhoz kapcsolódik. Tehát nem szubjektív alapú csoportnyelv, pusztán valamiféle »zsargon«, vagy »tolvajnyelv«, ahogy azt sajnos néha még nyelvészek írásaiban is olvashatjuk. A szaknyelv célja, hogy egy behatárolható szakmai területen a kommunikációt, azaz a megértést pontosan és félreérthetetlenül biztosítsa.” (KARCSAY 1981: 329)

A fenti definícióban megtalálhatjuk a magyarázatot arra a jogi nyelvet érő kritikára is, hogy miért nem kellőképpen közérthető a laikusok számára: ennek az az oka, hogy nagyobb érdek fűződik ahhoz, hogy valamennyi szakember mindig, minden körülmények között ugyanazt az értelmet tulajdonítsa az egyes jogi szavaknak, kifejezéseknek, ami a jogbiztonság szempontjából is elsőrangú követelmény. Ugyanakkor más szaknyelvekhez képest valóban jogos a laikusok nagyobb elvárása a jogi nyelv közérthetősége iránt, hiszen a jog mint a társadalmi rend fenntartásában kiemelkedő szerepet betöltő normarendszer valamennyi állampolgár életét, annak egyre nagyobb területét szabályozza, s állampolgári kötelességünk is a jogszabályok ismerete, követése és alkalmazása. A másik oldalról viszont a jogi nyelv védelmében felhozható az az érv, hogy a jog egyre több szakterületet (pl. műszaki, orvosi, gazdasági, pénzügyi, informatikai területet) von a szabályozása alá, így sok esetben ezen szakterületek bonyolult nyelvezete teszi nehezkessé a jogi nyelvet is. A jogi szaknyelv tehát a nemzeti nyelven belül a köznapi nyelvtől elkülöníthető szaknyelvek csoportjába tartozik, de a társadalom életében betöltött funkciója okán speciális helyzetben van más szaknyelvekhez képest (VINNAI 2017: 137–139).

A szakszerűség egyik záloga, és a szaknyelvek általános jellemzője a speciális terminológia. A hatvanas évektől elinduló magyar szaknyelvkutatásban a műnyelv, szaknyelv és terminológia sokáig szinonim fogalmak voltak, míg aztán a nyolcvanas évek elején Kovács Ferenc pontosította ezen kifejezések egymáshoz való viszonyát. „A szakszavak, műszavak, terminus technicusok összessége adja [...] az adott tudományág terminológiáját, terminológiai rendszerét. Világosan kell látni, hogy a terminológia nem azonos a szaknyelvvél, bár a szaknyelv meghatározó alkotó eleme a terminológiai rendszer, de a szaknyelv mindezekén túl magában foglal bizonyos szerkesztésbeli különbségeket is.” (KOVÁCS 1983: 24)

Karcsay véleménye szerint egyébként nem várható a jogszabályok nyelvének egyszerűsödése, hiszen a szabályozandó életviszonyok is egyre bonyolultabbak, ami túlszabályozottsághoz vezet, de a jogalkalmazás sokat tehetne a bonyolult jogszabályok érthetővé tétele érdekében. A túlszabályozottság valóban jellemző a magyar

jogrendszerre, a nyolcvanas évek óta azonban mind a jogalkotás, mind a jogalkalmazás területén vannak komoly törekvések a közérthetőség javítására – ezekre még később visszatérünk.

3.2. Az írásbeliség elsődlegessége

Bár a szaknyelvek esetében alapvetően abból indulunk ki, hogy azok a nemzeti nyelv részét képezik mint társadalmi nyelvváltozatok (szociolektusok, de alnyelvként, funkcionális stílusként vagy regiszterként is szoktak rájuk hivatkozni, vö. KISS 1995: 19–20., KURTÁN 2003: 39–44), megértésük mégis gyakran jelent nehézséget az adott szakmát művelők csoportján kívül. A jogi nyelv esetében – bár valamennyi szaknyelv közül még mindig ez áll legközelebb a köznyelvhez – a közérthetőség ellen ható tényezők közül az egyik legfontosabb, hogy a köznyelvhez képest (és talán más szaknyelvekhez képest is) írott formája elsőbbséget élvez a beszélt formájához képest: beszélt nyelvi helyzetekben (pl. egy rendőrségi kihallgatáson, bírósági tárgyaláson, hivatalban vagy akár egy eljárásról szóló híradásban is) a szóhasználat, a kifejezések, szófordulatok, de még a mondszerkesztés is az írott jogszabályok szövegezéséhez szorosan kötődik, azokat ismétli. Ebből két megállapítás következik a közérthetőségre nézve: egyrészt az egyébként írott szövegek megszerkesztésére alkalmas szabályok, azaz a hivatalos stílus jegyei beszivárognak a beszélt szövegekbe, ami az ún. „bikkfanyelv” jelenségéhez vezet. Ez valóban rossz „reklám” a jogi nyelvnek, hiszen minden jóérzésű ember felszisszen ilyen mondatok hallatán, és hajlamosná válhatunk úgy általában az egész jogi nyelvre rossz szemmel tekinteni. Másrészt a jogszabályok ilyen mértékű dominanciája ráirányítja a figyelmet a jogalkotási termékek nyelvi minőségére, és felvetődik a kérdés, hogy vajon az írott jogi szövegek érthetőbbé tétele javítana-e a beszélt szövegek érthetőségén is – bár a jogszabályok közérthetőbb szövegezése önmagában is érték lenne.

3.3. A minőségi jogalkotás nyelvi követelményei

A jogalkotás folyamatában a kodifikátoroknak sokféle szempontra kell tekintettel lenniük, és jó esetben egy új törvény megalkotása vagy egy meglévő módosítása, majd szükség esetén azok részletszabályainak kidolgozása alacsonyabb szintű rendeletekben, az előzetes hatásvizsgálatok elvégzése, stb. hosszú időt vesz igénybe. Összehasonlításképpen érdemes egy pillantást vetni a számokra: 1938-ban a magyar parlament 39 törvényt fogadott el, míg 2013-ban 254-et, és azóta is évente több mint 200-at. Magyarországon 2018 januárjában 1718 törvény, 308 törvényerejű rendelet, 2228 kormányrendelet és 3346 miniszteri rendelet volt hatályban (ez összesen kb. 7600 jogszabály), s ehhez adódik még hozzá kb. 150 ezer önkormányzati rendelet, több mint 30 ezer hatályos uniós jogi aktus, melyekből évente 2–3000 újabb keletkezik. Ha a nyomtatott *Magyar Közlöny* terjedelmének változásait vizsgáljuk, azt találjuk, hogy míg 1998-ban 8800 oldal jelent meg, 2016-ban már 35 620 és 68 931 oldal melléklet. Az utóbbi néhány évben a legfontosabb kódexeket „lecserélték”, és hosszabb-rövidebb előkészítő munka után új jogszabályokat fogadtak el. 2018 folyamán mindhárom eljárási törvény helyett új lépett hatályba: január 1-jén a Polgári

Perrendtartás, az Általános Közigazgatási Rendtartás és Közigazgatási Perrendtartás, 2018. július 1-től pedig a Büntetőeljárás törvény lépett hatályba.

Joggal merülhet fel a kérdés, hogy ilyen mennyiségű jogszabály megalkotása mellett vajon mennyi idő jut a jogszabályok nyelvi megformálására. A jogszabályszerkesztésről szóló 61/2009. (XII. 14.) IRM rendelet határozza meg a jogszabály tervezetének a megszerkesztésére és megszövegezésére vonatkozó követelményeket (1. §), és ennek keretében több rendelkezés is a közérthetőségi szempontok érvényesítésére törekszik. Ilyen például a 2011. január 1-jétől hatályos 2. §, ami egyértelmű követelményként fogalmazza meg, hogy „[a] jogszabály tervezetét a magyar nyelv szabályainak megfelelően, világosan, közérthetően és ellentmondásmentesen kell megszövegezni”.

A *Magyar Jogi Nyelv* első számában jelent meg Pátkai Nándor tanulmánya, amely az új közigazgatási eljárási törvény megszövegezése során alkalmazott nyelvi szempontokat mutatja be (PÁTKAI 2017). A jogszabályszerkesztésről szóló rendeletre hivatkozva úgy látja a szerző, hogy annak „köszönhetően olyan törvények születtek, amelyek logikailag teljesen megfelelőek, azonban a pontokba rendezés, a hivatkozási láncok alkalmazása miatt a nem jogász végzettségű olvasók, jogalanyok számára érthetetlenek” (PÁTKAI 2017: 21). Kiemeli, hogy a közigazgatási eljárás szabályozása azért játszik kiemelkedő szerepet a másik két eljárási törvényhez képest, mert annak hatálya alól a legtöbb állampolgár nem tudja kivonni magát, előbb-utóbb mindenkinek van olyan ügye, amelyhez egy hatóság eljárása szükséges (születés és haláleset anyakönyvezése, személyi okmányok igénylése, különféle engedélyek beszerzése stb.). Ezért az új Általános Közigazgatási Rendtartást (a továbbiakban: Ákr.) az elkerülhetetlen ügyféli szerep „alapul vételével (tehát nem „csak” figyelembe vételével)” alkották meg úgy, hogy „a szöveg ne csak a »szakmának« szóljon, hanem az ügyfelek legszélesebb körének” (PÁTKAI 2017: 22). Abból a feltevésből kiindulva, hogy az iskolázottság alapvetően befolyásolja az egyén szövegértését, a jogalkotók felmérték Magyarország lakosságának iskolázottságát a 2011-es népszámlálási adatok alapján, melyből az látható, hogy a 8. osztályt el nem végzettek aránya 4,91%, míg a 8. osztályt elvégzett, de érettségivel nem rendelkezők aránya 48,08%. Az ország lakosságának több mint fele tehát nem rendelkezik érettségivel, ezért „a szöveget is úgy kellett megalkotni, hogy azt általános műveltséggel is fel lehessen dolgozni”, és a kodifikátor élt is azzal a lehetőséggel, hogy azt „egyszerűbben, lehetőség szerint az ügyfelek számára is közérthetően fogalmazza meg, akár új terminológia bevezetésével is. Szerkezeti és rendszertani szinten is sikerült érthetővé tenni az Ákr.-t, [...]” (PÁTKAI 2017: 22). A szerző a következő szerkezeti és tartalmi szempontokat emeli ki, melyekre a szövegezés során az érthetőség javítása érdekében törekedtek: a szakaszok (§-ok) címet kaptak, így külön értelmező rendelkezésekre nem volt szükség; minden rendelkezés egy szakaszba került és egy szakaszon belül a szerkezeti egységek száma nem haladta meg az ötöt (ettől a szabálytól néhány helyen van végül csak eltérés); egy szakaszon belül a „főszabály – kivétel – kiegészítés” szerkezeti felosztást követik a bekezdések; a felsorolások legfeljebb hét pontból állnak (egy kivétellel); egyszerű és világos mondat szerkesztés; legfeljebb három tagmondatból álló

mondatok; közérthető, a köznyelvhez közelítő terminológia (pl. *szankció* helyett *jogkövetkezmény*, *alaki jogerő* helyett *végleges döntés*, *rendtartás*, *sommás eljárás* – bár e két utóbbi éppen hogy nem része a köznyelvnek). A számos előremutató megoldást alkalmazó új Ákr. alkalmazása kapcsán azonban kétségét fejezi ki a szerző, amikor rávilágít arra, hogy „az iratminták »frissítése« a jogalkalmazók feladata marad, amelyet [...] valószínűleg nem a közérthetőség elsődlegessége alapján fognak végrehajtani” (PÁTKAI 2017: 27).

A közérthetőségre hasonlóképpen odafigyelő kodifikációról a másik két eljárási törvény esetében nincs tudomásunk, pontosabban azt tudjuk biztosan, hogy a 2018. július 1-jén hatályba lépett Büntetőeljárási törvény szövegezésébe biztosan nem vettek be nyelvész szakértőket, holott az nem csupán az ilyen nagy kódexek esetében lenne szükséges, hanem kívánatos lenne általános gyakorlatként megvalósítani.

3.4. A jogalkalmazók szerepe a közérthetőség előmozdításában

A jogalkalmazás mindkét területén, a hatósági és a bírósági jogalkalmazásban egyaránt sok még a tennivaló a közérthetőség javítása érdekében, de itt is, ott is történtek a közelmúltban előremutató kezdeményezések. A közigazgatás területén a nemzetközi szakirodalomból ismert „plain language” mozgalom nyomdokain haladva, az állami szervezetrendszeren kívülről indultak kezdeményezések a közérthető fogalmazás előmozdítására. A *Világos beszéd. A közérthető fogalmazás tudománya* (www.vilagosbeszed.hu), valamint a *Közérthető fogalmazás. Hogyan írj érthetően?* című (kozerthetofogalmazas.hu) honlapok – nevükhöz méltó módon – tömören, világosan foglalják össze az írott szövegek közérthetőségének legfontosabb szempontjait, feltételeit. Teszik ezt többek között elretentő példák bemutatásával a hatósági jogalkalmazás gyakorlatából, melyekre egyúttal alternatívát is kínálnak azzal, hogy újrafogalmazzák, újraserkesztik azokat. Itt találkozhatunk az alábbi definícióval is: „Közérthető fogalmazás (angolul plain language): olyan megfogalmazás, amit a befogadó elsőre megért. Akkor nevezünk egy szöveget közérthető megfogalmazásúnak, ha a célközönség: (1) meg tudja találni, amire szüksége van; (2) megérti, amit talált; és (3) fel tudja használni az információt a saját igényeinek kielégítésére.” Ha ezeket a feltételeket elfogadjuk, könnyen juthatunk arra a következtetésre, hogy mind a jogszabályok, mind a hatósági határozatok, illetve a bírósági ítéletek közérthetőségével vannak problémák, és azok nem csupán az érettségivel nem rendelkező lakosságnak okoznak nehézséget.

A bírósági jogalkalmazás területén ennél tudatosabb hozzáállást tapasztalhatunk a bírósági vezetők részéről, és ez több intézkedésben is tetten érhető. Itt most csak azokra a fejleményekre térünk ki, amelyek az eljárások során a laikusok számára is megjelennek, és nem foglalkozunk például a szervezetrendszeren belüli kommunikációban vagy a fogalmazói pályázatok kiírásakor megjelenő, egyébként üdvözlendő változásokkal. A laikusok számára két olyan helyzet adódik, amikor fontos, hogy megértsék, miről van szó: egyrészt a bírósági ítéletek elolvasásakor, másrészt az eljárásban (rendőrségen, bíróságon) zajló szóbeli kommunikáció során.

A bírósági ítéletek érthetőbbé tétele érdekében első ízben a Kúria elnöke tett lépéseket, amikor 2013-ban, majd 2014-ben a *Határozatszerkesztés* tárgykör vizsgálatára két joggyakorlat-elemző csoportot hozott létre, melyek tevékenységébe a jogtudomány mellett a nyelvészet, a retorika és a jogi informatika képviselőit is bevonták. Az első munkacsoport kizárólag a Kúriának a közigazgatási és a polgári szakágba tartozó ügydöntő határozatait vizsgálta, míg a másodikat a büntetőügyekben hozott határozatok elemzésére állították fel, amelyek már alsóbb szintű bíróságok határozatait is tartalmazták. A cél az volt, hogy a bírósági határozatok szerkesztési elveinek egységesítésére tegyenek javaslatokat, annak érdekében, hogy „támpontot nyújtson azoknak a szempontrendszernek a kialakításához, amelyek keretében biztosítani lehet a Kúriának az ítéleteken (határozatokon) keresztüli egységes megjelenítését, és azt, hogy a határozatokban megjelenő döntések nyilvánosság számára való közvetítése megfeleljen a társadalmi elvárásoknak”. Távolabbi célként azt fogalmazták meg, hogy „az érdemi határozatok a felek és a szélesebb jogi közönség számára is érthetőbbek és elfogadhatóbbak [...] legyenek”, hiszen „[a] bírósági határozatokkal szemben – valamennyi szinten – alapvető követelmény, hogy azokat gördülékeny, igényes, egyúttal közérthető stílusban fogalmazzák meg, a határozatok ne tartalmazzanak nyelvhelyességi hibákat”. A határozatok szerkezeti és nyelvészeti vizsgálata során szerzett tapasztalatok alapján a munkacsoport megállapítja, hogy „[b]ár vannak kifogástalanul szerkesztett, arányosan felépített, és nyelvtanilag szinte hibátlan határozatok, mégis gyakoribb és jellemzőbb a nehézkes, körülményes mondszerkesztés, a rossz szóhasználat, a nyelvhelyességi, egyeztetési hiba. Mindezek miatt sokszor a határozatban szereplő okfejtés érthetatlenné, követhetatlenné vagy esetleg félreérthetővé válik.” (OROSZ 2014: 169–170)

A csoport összefoglaló véleményét a Kúria teljes ülése 2014-ben ajánlási jelleggel elfogadta, és 2014 februárjában a Kúria honlapján is nyilvánosságra hozták. Ebben a munkacsoport a határozatszerkesztéssel kapcsolatban többféle módosítást, főként nyelvi és formai változtatásokat javasolt. Az összefoglaló vélemény részeként elkészült egy Stíluskönyv is, ez azonban a nyilvánosság számára közzétett anyagból már hiányzott, feltételezhetően amiatt, mert az ebben foglaltak bevezetését a Kúria teljes ülése nem támogatta egyöntetűen (MINYA–VINNAI 2018: 13).

Következő lépésben az Országos Bírósági Hivatal (a továbbiakban: OBH) elnöke a 2017 januárjában a *Közintézmények közérthetősége* címmel megrendezett konferencián a 2017-es évet a „közérthetőség évének” nyilvánította és célként fogalmazta meg, hogy képzések és konferenciák is szóljanak a világos beszédről, a bírósági szervezetek írásban és szóban is felhasználóbarát kommunikációjáról. Az OBH elnöke azt is jelezte, hogy mivel a közérthető megfogalmazás soha nem mehet a szakszerűség rovására, és mert ezt az egyensúlyt kihívás megtalálni, a bírák kötelező továbbképzésébe is beépül a közérthető kommunikáció fejlesztése. A tervek között szerepelt még a teljes bírósági weboldal felhasználóbarát megújítása és a bírósági ügyfélcentrumokban elérhető tartalmak (például ügyfél-tájékoztató kiadványok) olyan szerkesztése is, hogy azok valóban segítséget nyújtsanak a felhasználóknak. 2017-ben a negyedik alkalommal meghirdetett Majláth György tudományos publikációs

pályázat is ehhez a témához kapcsolódott: az *Érthetően és elérhetően – a közérthetőség szerepe a jogalkalmazásban* című pályázatra négy szekcióban végül összesen 66 dolgozat érkezett, ami jól mutatja a téma iránti érdeklődést.

A 2017-es év folyamán valóban lezajlott az ország valamennyi bíróságán ügyszakonként szervezett, *Közérthetőség és szakszerűség a bírósági jogalkalmazásban* című kötelező képzés a bírák számára. Ennek keretében részletesen megismerhették a két joggyakorlat-elemző csoport ajánlásait, valamint a Stíluskönyvben megfogalmazott konkrét javaslatokat arra vonatkozóan, hogy mind szerkesztési, mind tartalmi, szövegezési szempontból melyek azok a megoldások, amelyek segítik a bírósági ítéletek megértését. Azért is különösen fontos az említett javaslatok átültetése a gyakorlatba, mert az EU-irányelvek hatására az eljárási törvények kötelezően előírják a szakmai résztvevők számára, hogy mind az írásbeli, mind a szóbeli kommunikációban érthetően kell fogalmazniuk.

Ugyancsak a közérthetőség évéhez kapcsolódóan indította el az OBH *Bírósági Iránytű* című sorozatát (<https://birosag.hu/birosagi-iranytu>), melynek keretében különféle témákban készültek tájékoztató kiadványok (Szervezeti kisokos, Tárgyalásra megyek, Panasznap, Tanúként idéztek, Keresetlevél) és animációs kisfilmek (eddig egy készült el a *Tárgyalásra megyek* témakörben) annak érdekében, hogy az állampolgárok számára egyszerűbb legyen a bíróságon való ügyintézés.

A jogi eljárásokban zajló szóbeli interakciók jelentik a másik helyzetet a laikusok számára, amikor az elhangzó közlések megértése és önmaguk megértetése kulcsfontosságú. Ahogy az imént említettem, európai uniós normákból fakadó kötelezettségeink miatt a magyar eljárási törvények is néhány éve már kötelező jelleggel írják elő – többek között – a bírák számára, hogy a laikusokkal történő kommunikáció során közérthetően, világosan fogalmazzanak. Az írásbeli kommunikáció esetében könnyebb az e kötelezettségnek való megfelelést ellenőrizni, a szóbeli közlések esetében erre viszont elvileg csak akkor van lehetőség, ha részt veszünk egy tárgyaláson és az elhangzottak alapján eldöntjük, hogy az vajon mennyire volt érthető. A tanulmány elején említett Miskolc Jogi Korpusz beszélt nyelvi alkorpusza azonban lehetőséget ad arra, hogy a mintegy 60 órányi rendőrségi és bírósági hangfelvételek, valamint azok átiratai alapján ezt a jelenséget ennél alaposabban is megvizsgáljuk, és nyelvészeti elemzéseknek vessük alá.

Annak vizsgálatában, hogy vajon az eljárási törvények módosításai hogyan változtatták meg a jogászok kommunikációját a jogi eljárásokban, még a Miskolc Jogi Korpusz birtokában is csak korlátozott megállapításokat tehetünk. Ennek részben az az oka, hogy rendőrségi kihallgatásokon csak az első kutatás keretében tudtunk hangfelvételeket készíteni, ezért a rendőrség gyakorlatának esetleges változását nem tudtuk a második kutatásban rögzíteni. A bírósági tárgyalások esetében már van lehetőség az ilyen irányú összehasonlításra, hiszen mindkét kutatásban készültek bírósági hangfelvételek, itt viszont azzal a problémával szembesülünk, hogy mivel 2016–2017 folyamán mindössze öt bíró kapcsolódott be a kutatásunkba, nyilvánvalóan nem lehet reprezentatívnak tekinteni az adatbázist. Másrészt feltehetően eleve olyan bírák jelentkeztek, akik úgy gondolták, hogy ők valóban mindent megtesznek azért, hogy a tárgyalásaikon a laikusok megértsék az elhangzottakat. Mindenesetre

– összehasonlítva a 2000-es évek elején készült bírósági felvételekkel – úgy tűnik, hogy az eljárási törvényekben előírt kötelezettségüknek a bírák eleget tesznek, és valóban odafigyelnek arra, hogy a laikus egyéni adottságaihoz (életkorához, iskolázottságához, szellemi állapotához) igazodva világosan fogalmazzanak és igyekeznek arról is meggyőződni, hogy az elhangzottakat a laikusok megértették-e.

Utolsóként említünk még egy kezdeményezést, amely nem a bírósági szervezetrendszerhez, hanem egy civil szervezethez kötődik. A Magyar Helsinki Bizottság egy több ország részvételével lezajló nemzetközi program keretében a fogvatartási intézményekben a fogvatartottak részére átadott, jogaikat és kötelezettségeiket tartalmazó írásbeli tájékoztatót fogalmazta át oly módon, hogy az érthetőbb legyen a laikusok számára (MOLDOVA 2018).

IRODALOM

- [1] Balogh Dorka (2018). Alanyi szerkezetek a magyar jogi nyelvben. In Szabó Miklós, Vinnai Edina (szerk.). *A törvény szavai*. Miskolc: Bíbor. (megjelenés alatt)
- [2] Dobos Csilla (2018). Állítmányi szerkezetek a magyar jogi nyelvben. In Szabó Miklós, Vinnai Edina (szerk.). *A törvény szavai*. Miskolc: Bíbor. (megjelenés alatt)
- [3] Karcsay Sándor (1981). Jog és nyelv. *Jogtudományi Közlöny*, 36. évf., 4. sz., pp. 325–338.
- [4] Kiss Jenő (1995). *Társadalom és nyelvhasználat. Szociolingvisztikai alapfogalmak*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- [5] Kovács Ferenc (1983). Köznyelv, szaknyelv. *Magyar Nyelv*, 79. évf., 1. sz., pp. 21–28.
- [6] Kurtán Zsuzsa (2003). *Szakmai nyelvhasználat*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- [7] Kurtán Zsuzsa (2018a). Mellérendelés a magyar jogi nyelvben. In Szabó Miklós, Vinnai Edina (szerk.). *A törvény szavai*. Miskolc: Bíbor. (megjelenés alatt)
- [8] Kurtán Zsuzsa (2018b). Központosítás a magyar jogi nyelvben. In Szabó Miklós, Vinnai Edina (szerk.). *A törvény szavai*. Miskolc: Bíbor. (megjelenés alatt)
- [9] Minya Károly, Vinnai Edina (2018). Hogyan írjunk érthetően? Kilendülés a jogi szaknyelv komfortzónájából. *Magyar Jogi Nyelv*, 2. évf., 1. sz., pp. 13–18.
- [10] Moldova Zsófia (2018). „Terhelt tájékoztatás” – A terhelt tájékoztató közérthetősége a büntetőeljárás kezdeti szakaszában. *Magyar Jogi Nyelv*, 2. évf., 1. sz., pp. 30–36

-
- [11] Orosz Árpád (2014). A „határozatszerkesztés” vizsgálatának tárgykörében felállított joggyakorlat-elemző csoport összefoglaló véleménye. *Glossa Iuridica*, 1. évf., 2. sz., pp. 165–180.
- [12] Pátkai Nándor (2017). A közérthető jogalkotásról – Az általános közigazgatási rendtartás nyelvezete. *Magyar Jogi Nyelv*, 1. évf., 1. sz., pp. 21–27.
- [13] Sajgál Mónika (2018). Alárendelés a magyar jogi nyelvben. In Szabó Miklós, Vinnai Edina (szerk.). *A törvény szavai*. Miskolc: Bíbor. (megjelenés alatt)
- [14] Szabó Miklós (szerk.) (2010). *Nyelvében a jog*. Miskolc: Bíbor.
- [15] Szabó Miklós (szerk.) (2015). *A jog nyelvi dimenziója*. Miskolc: Bíbor.
- [16] Szabó Miklós, Vinnai Edina (szerk.). (2018). *A törvény szavai*. Miskolc: Bíbor. (megjelenés alatt)
- [17] Vincze Veronika (2018). A Miskolc Jogi Korpusz nyelvi jellemzői. In Szabó Miklós, Vinnai Edina (szerk.). *A törvény szavai*. Miskolc: Bíbor. (megjelenés alatt)
- [18] Vinnai Edina (2017). *Jog és nyelv határán. A jogi nyelvhasználat nemzetközi és hazai kutatása*. Budapest: Gondolat.
- [19] Vinnai Edina (2018). „Megértette a figyelmeztetést?” A figyelmeztetések és tájékoztatások közlése a büntetőeljárásokban. In Szabó Miklós, Vinnai Edina (szerk.). *A törvény szavai*. Miskolc: Bíbor. (megjelenés alatt)